

מכללת אורות ישראל
קמפוס רחובות

קווי יסוד לתולדות הציונות

החוג להיסטוריה, סמסטר ב', תשע"ח

30 שעות

מרצה: ד"ר חנן מוזס hanmoz8807@walla.co.il

מטרות הקורס

מבין המהפכות והתמורות הרבות של המאות ה-19 וה-20, המהפכה הציונית היא אולי היחידה שהצליחה לממש את שאיפותיה. זאת, על אף שבתנאים ובנסיבות של השלבים הראשונים להתפתחותה נראו סיכויי ההגשמה קלושים ביותר. מהם התהליכים, הסיבות והנסיבות שהובילו להקמת התנועה הציונית? מהו מארג הכוחות והלחצים שבתוכו פעלה התנועה? כיצד התפתחה התנועה ומהן הסיבות והנסיבות שאפשרו לה להגשים את מטרותיה? מהם הזרמים המרכזיים שפעלו ועדיין פועלים בתנועה הציונית, ומהם האתגרים המרכזיים הניצבים בפניהם? מטרת הקורס היא להעמיק ולארגן את הידע על תולדות התנועה הציונית, התפתחותה והדילמות שליוו ומלוות את התנועה בכללה ואת הזרמים השונים הכלולים בה, ואת הבנת התהליכים, הגורמים והנסיבות שעיצבו את דמותה ושהובילו להצלחתה.

חובות הסטודנט ומרכיבי הציון:

קריאת כל השיעורים וביצוע של 3 מטלות מסכמות – 30%

בחינה מסכמת – 70%

יחידות ההוראה

חלק א' – יסודות היסטוריים ואידאולוגיים

שיעור 1

רקע היסטורי להתפתחות האידאולוגיה הציונית - הטלטלות הדתיות והפוליטיות שעברו על יהודי אירופה במהלך המאה ה-19. האמנציפציה – תקוותיה ואכזבותיה, החילון וההשכלה

והמאבק בין הדבקים במסורת לאלו שפרקו את עולה, האנטישמיות בגרסאותיה השונות במערב אירופה ובמזרחה. הפוגרומים ברוסיה ותנועת "חובבי ציון", פרשת דרייפוס ומסקנותיו של הרצל.

שיעור 2

התנועה הציונית - צעדים ראשונים : הקונגרסים הציוניים הראשונים, פולמוס הקולטורה ופרשת אוגנדה. מיפוי ההתנגדויות לציונות מהכיוונים השונים (החרדי, הסוציאליסטי, תומכי ההשתלבות במדינת הלאום האירופית) וההתמודדויות מולן. התפתחות הזרמים המוקדמים בתנועה – הציונית המדינית, הציונות הרוחנית והציונות המעשית.

שיעור 3

המכשולים האובייקטיביים וההתנגדויות מבית ומחוץ לתנועה הציונית – המאזן הגאו פוליטי, התנאים הפיזיים והדמוגרפיים בארץ ישראל, ההתנגדות בתוך העולם היהודי – תומכי האמנציפציה, הסוציאליסטים, המחנה החרדי

שיעור 4

התפתחויות על הציר ההיסטורי
התנועה לאחר פטירת הרצל ועד למלחמת העולם הראשונה, מלחמת העולם הראשונה והצהרת בלפור, המנדט הבריטי והתפתחות היישוב בארץ, עליית הנאצים לשלטון והשואה, המאבק על המדינה.

חלק ב' – הזרמים המרכזיים בתנועה הציונית

שיעור 5

הציונות הסוציאליסטית – התפתחות התנועה, החזון האידיאולוגי - זרמים ותתי זרמים, אסטרטגיה ומדיניות, מפעלים ועשייה – ראש החץ של הפעילות החלוצית וההתיישבותית בארץ ישראל, הסיבות והגורמים להשגת הדומיננטיות ביישוב היהודי ובתנועה הציונית ולנסיגתה ברבע האחרון של המאה העשרים.

שיעור 6

הציונות הכללית (האזרחית) והציונות הרביזיוניסטית : הציונות הכללית – הפער בין פוטנציאל הכוח הפוליטי לבין הכוח בפועל והריחוק ממוקדי ההנהגה וההכרעה וסיבותיו. הציונות

הרביזיוניסטית – התפתחות התנועה, החזון האידיאולוגי, המאבק על ההגמוניה בתנועה הציונית וסיבות לכישלוננו והפרישה ממוסדות התנועה הציונית, השינויים שהתחוללו בתנועה לאחר קום המדינה והסיבות להתעצמותה עד להשגת השלטון.

שיעור 7

הציונות הדתית – אבות הציונות הדתית "מבשרי הציונות", התפתחות התנועה על רקע המתח בין חרדיים לחילוניים בתנועה הציונית, המאבק האידיאולוגי בשתי החזיתות – מול החרדיות האנטי ציונית ומול הזרמים הרדיקליים בציונות החילונית והשפעותיו על התנהלות התנועה, ניצני ההתפתחות של הזרמים העיקריים בתנועה – ציונות דתית "קלאסית" (המזרחי), ציונות דתית "שמאלית" – חלוצית (הפועל המזרחי), ציונות דתית תורנית (הראי"ה קוק ותלמידיו), התפתחויות בתקופת המנדט, בעשורים הראשונים למדינה ובשנים האחרונות. מיפוי הזרמים המרכזיים והקבוצות הפריפריאליות.

חלק ג' – הציונות הדתית הרחבה ומיקוד – תהליכים והתפתחויות מאוחרות.

שיעור 8

הציונות הדתית וההתיישבות - המושבים והקיבוצים הדתיים, בני עקיבא כתנועה חלוצית, ההתבססות בשכונות עירוניות בעלות אופי "בורגני", ההתיישבות ביש"ע והשלכותיה, הגרעינים התורניים.

שיעור 9

תהליכים והתפתחויות במערכת החינוך ובעולם התורה הציוני דתי - שורשיה של מערכת החינוך הממ"ד, בעיותיה, אתגריה וחולשתה בתקופת המנדט, התפתחות הישיבות התיכוניות והאולפנות, אתגר הקליטה של עולי ארצות האסלאם במערכת הממ"ד והשלכותיו, גיוון המערכת ופיצולה. עולם התורה הציוני דתי – התפתחות וכיווני צמיחה מרכזיים.

שיעור 10

תהליכים והתפתחויות בפוליטיקה הציונית דתית - הייצוג והפעילות הפוליטית בתנועה הציונית ובתקופת המנדט, העשורים הראשונים למדינה - מפלגת המחנה היציבה, שנות השמונים עד

העשור הראשון לשנות האלפיים – הכרסום בכוח הפוליטי וסיבותיו, "משהו חדש מתחיל"? – הבית היהודי, החתירה למפלגת מחנה פתוחה, האתגרים, ההתנגדויות, הסיכויים והסיכונים. (2)

ביבליוגרפיה

1. אביטבול מיכאל, תש"ן, ההתנגדות לציונות בקרב החוגים המתבוללים בצרפת, בתוך: חיים אבני וגדעון שמעוני (עורכים), **הציונות ומתנגדיה בעם היהודי**, 115-124
2. אבינרי שלמה, תשל"ח, צמיחתה של הציונות, בתוך: יחיעם פדן (עורך), **החלום והגשמתו: הגות ומעש בציונות**, ת"א, משרד הביטחון, 35-42.
3. אבינרי שלמה, תשס"ח, **הרצל**, ירושלים, מרכז זלמן שז"ר לתולדות ישראל
4. אבן אפרים, תשנ"ב, **הפילוג בציונות: מדוע הקים ז'בוטינסקי את ההסתדרות הציונית החדשה**, ירושלים, ראובן מס, 16-40, 192-207
5. אבנרי יוסי, תשס"ג, הרב אברהם יצחק הכהן קוק וזיקתו המעשית לציונות הדתית, בתוך: אבי שגיא ודב שוורץ (עורכים), **מאה שנות ציונות דתית** כרך ראשון: אישים ושיטות, רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, 41-77.
6. אלטשולר מרדכי, תש"ן, הציונות והשמאל האנטי ציוני בקרב יהדות רוסיה, בתוך: חיים אבני וגדעון שמעוני (עורכים), **הציונות ומתנגדיה בעם היהודי**, 161-172
7. גולדשטיין אמיר, 2013, "האומה היהודית" – מסמך ציוני מלפני 95 שנה, **האומה** 51 (192), 16-7
8. גולדשטיין אמיר, 2017, 'מלחמת הפדות והישע': מנחם בגין במלחמת ששת הימים ולידתו המחודשת של הימין בישראל, **קתדרה** 163, 131-162
9. גולדשטיין יוסי, תשע"ו, **אנו היינו הראשונים: תולדות חיבת ציון 1881-1918**, ירושלים, מוסד ביאליק
10. גורני יוסף וגרינברג יצחק, תשנ"ח, **תנועת העבודה הישראלית: היסודות הרעיוניים, המגמות החברתיות והשיטה הכלכלית**, רעננה, האוניברסיטה הפתוחה, 49-71, 331-345.
11. גינזבורג אשר (אחד העם), תרמ"ט, לא זה הדרך, **המליץ**, פרויקט בן יהודה,

12. גלבר יואב, 1987, התגובה בתנועה הציונית וביישוב לעליית הנאצים לשלטון, יד ושם: קובץ מחקרים י"ז – י"ח, 138-97
13. דומברובסקי מוטי, תשס"ד, **מחינוך ממלכתי דתי לתלמודי תורה: תהליכי התבדלות בחברה הציונית דתית בישראל**, רמת גן, אוניברסיטת בר אילן
14. חן עופר, 2015, **המשכיות ומפנה: מגרמניה לארץ ישראל – האורתודוקסיה המודרנית לנוכח האתגר הציוני**, ירושלים ובני ברק, ספריית הילל בן חיים והקיבוץ המאוחד, 115-163
15. כהן אשר, תשע"א, מפלגות המחנה המתפזר, בתוך אשר אריאן ומיכל שממיר (עורכים), **הבחירות בישראל, 2009**, עמ' 101-129 ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה
16. לאון ניסים, 2009, חברה קטנה האוחזת בפוליטיקה גדולה, **פנים** 46, 76-91
17. לבסקי חגית, 2006, ייחודה של ציונות גרמניה, **בין המולדות: היקים במחוזותיהם** (קובץ בעריכת משה צימרמן ויותם חותם), ירושלים, מרכז זלמן שז"ר ומרכז קובנר להיסטוריה גרמנית, 65-68
18. לוז אהוד, תשמ"ה, מקבילים נפגשים: **דת ולאומיות בתנועה הציונית במזרח אירופה בראשיתה (1882-1914)**, ת"א, עם עובד, 23-51, 187-213, 336-367
19. מירון גיא, תש"ע, ציונות ולאומיות יהודית בגרמניה: על הדרך המיוחדת בין מזרח למערב, בתוך: גל אלון (עורך), **הציונות לאזריה (א')**, ירושלים, מרכז שז"ר לתולדות ישראל, 281-339
20. פישמן אריה, 1990, **בין דת לאידיאולוגיה: יהדות ומודרניזציה בקיבוץ הדתי**, ירושלים, יד בן צבי, 48-99.
21. פרנקל יונתן, תשס"ח, רדיקליזם חברתי: הסוציאליזם היהודי ותנועות הפועלים במזרח אירופה, בתוך: **לאן? זרמים חדשים בקרב יהודי מזרח אירופה, יחידה 3**, רעננה, האוניברסיטה הפתוחה, 15-53, 65-85, 109-129
22. צור ירון, תש"ע, מחוץ לאירופה: הציונות במרוקו בראשיתה ובהתפתחותה, בתוך: גל אלון (עורך), **הציונות לאזריה (ב')**, ירושלים, מרכז שז"ר לתולדות ישראל, 203-271
23. קולת ישראל, תשנ"ג, ממפלגה סוציאליסטית למפלגה ממלכתית, **עיונים בתקומת ישראל 3**, 292-348
24. קולת ישראל, תשס"ח, **הציונות וישראל בראי ההיסטוריון**, ירושלים, יד בן צבי, 225-261
25. קוק אברהם יצחק הכהן, תשכ"ב, **אגרות הראי"ה**, ירושלים, מוסד הרב קוק, האגודה להוצאת ספרי הראי"ה קוק, אגרת תצ"ז

26. רייכנר אלישיב, תשע"ג, **דווקא שם: סיפורם של אנשי ההתיישבות החברתית**, תל אביב, ידיעות אחרונות, ספרי חמד
27. רינתיה (גורדונצ'יק) רובינסון, תשע"א, **סערה מסייעת: התנועה הרביזיוניסטית בשנים 1940-1925**, ירושלים, יד בן צבי, 72-13.
28. שבות אברהם, תשס"ב, שלבים בתהליך ההתיישבות היהודית המתחדשת ביהודה ושומרון, בתוך: אברהם שבות (עורך), **העלייה אל ההר: ההתיישבות היהודית המתחדשת ביהודה ושומרון**, ירושלים ואריאל, ספריית בית אל והמכללה האקדמית יהודה ושומרון, 92-75.
29. שוורץ דב, 2004, מראשית הצמיחה להגשמה, בתוך: אשר כהן וישראל הראל (עורכים), **הציונות הדתית: עידן התמורות**, ירושלים, מוסד ביאליק וקק"ל, 134-24.
30. שלמון יוסף, תש"ן, תגובת החרדים במזרח אירופה לציונות המדינית, בתוך: חיים אבני וגדעון שמעוני (עורכים), **הציונות ומתנגדיה בעם היהודי**, 73-51.
31. שלמון יוסף, 2000, הרצל והאורתודוקסיה, **הציונות** 22, 98-85.
32. שלמון יוסף, 2010, 'היהודי החדש' במחשבה הציונית דתית, **ישראל** 17, 257-239.
33. שמעוני גדעון, תשס"א, **האידיאולוגיה הציונית** (תרגמה: סמדר מילוא), ירושלים, מגנס, 117-79, 217-154, 247-218.
34. שפירא אניטה, תשמ"ט, ההליכה על קו האופק, ת"א, עם עובד, 374-355.
35. שפירא אניטה, 2010, **הקיבוץ והמדינה**, עיונים בתקומת ישראל, 20, 207-193.
36. שפירא, יונתן, 1984, האם היה היישוב היהודי בארץ ישראל דמוקרטיה קונסוציונלית? **מדינה ממשל ויחסים בינלאומיים**, 23, 92-85.
37. שפירא יוסף, תשס"ג, הרב יעקב יצחק ריינס – מייסדה של הציונות הדתית: הלכה, הגות, מעשה, בתוך: אבי שגיא ודב שוורץ (עורכים) **מאה שנות ציונות דתית – אישים ושיטות**, 406-381.
38. Cohen Naomi W., 2003, **The Americanization of Zionism, 1948-1897**, U.S.A, Brandies University Press, 14-1.
39. Raider Mark A., 1998, **American Zionism**, New York, New York University Press, 124-69.
40. Schwartz D., 2000, The Revolutionary Consciousness of the Religious Zionist Movement since 1902, **The Annual of Rabbinic Judaism**, 3, 184-175.